

УДК 349.2
DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i3\(28\).378](https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i3(28).378)

С. В. Клименко
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правових дисциплін
Міжрегіональної академії управління персоналом

Л. С. Абабіна
магістрант кафедри правових дисциплін
Міжрегіональної академії управління персоналом

ДЕРЖАВНІ СЛУЖБОВЦІ ЯК СПЕЦІАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Кримінальна відповідальність являє собою найсуворіший вид юридичної відповідальності, а корупційні злочини належать до найбільш суспільно небезпечних корупційних правопорушень, які потребують з боку держави ефективних заходів реагування на їх вчинення.

Згідно з пп. «в» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII державні службовці є суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, за які законом встановлено, зокрема, кримінальну відповідальність.

Але наявні у Кримінальному кодексі України конструкції складів корупційних злочинів передбачають як спеціальних суб'єктів корупційних злочинів службових осіб, працівників підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, або осіб, які працюють на користь підприємств, установ чи організацій тощо.

Проблемам кримінальної відповідальності спеціального суб'єкта злочину присвячені роботи П.П. Андрушка, Л.В. Багрія-Шахматова, Д.В. Бараненко, В.І. Борисова, Л.А. Владімірова, Л.Д. Гаухмана, Н.О. Гуторової, А.Ф. Зелінського, І.П. Лановенка, М.І. Мельника, Н.А. Мірошніченка, А.А. Музики, В.О. Навроцького, А.А. Стрижевської, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, С.А. Тарарухіна, В.І. Терентьева, В.В. Устименка та інших.

Протягом існування України як незалежної держави окремі аспекти проблеми протидії корупції були предметом досліджень, які проводили Л.І. Аркуша, Л.В. Багрій-Шахматов, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, М.В. Буроменський, В.І. Борисов, В.М. Гаращук, П.Т. Гега, В.О. Глушков, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, М.І. Камлик, В.А. Клименко, В.П. Корж, М.Й. Коржанський, В.С. Лукомський, П.С. Матишевський, Г.А. Магусовський, В.О. Навроцький, Є.В. Невмержицький, С.Г. Омельченко, А.І. Редька, О.Я. Светлов, І.В. Сервецький, В.В. Сташис, О.В. Терещук, І.К. Туркевич, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун, С.А. Шалгунова та ін.

Потреба вдосконалення практики застосування антикорупційного законодавства та новітніх

положень теорії кримінального права зумовлює актуальність дослідження проблем спеціальних суб'єктів корупційних злочинів.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз положень кримінального законодавства, які регулюють кримінальну відповідальність державних службовців за вчинення корупційних злочинів.

Донедавна вітчизняне кримінальне законодавство не містило поняття корупційного злочину, яке б охоплювало усі кримінальні правопорушення цього виду і мало б пряму вказівку на відповідальність за їх вчинення.

У прикінцевих положеннях Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 року № 1698-VII законодавець передбачив доповнення змісту ст. 45 КК України приміткою, яка містить вичерпний перелік корупційних злочинів.

Так, до корупційних належать злочини, передбачені ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 320, ч. 2 ст. 357, ч. 2 ст. 410 КК України, коли ці злочини були вчинені зі зловживанням службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, ст. 354, ст. 364, ст. 364-1, 365-2, ст. 368, ст. 368-2, ст. 368-4, ст. 369, ст. 369-2, ст. 370 КК України.

Як зазначає з цього приводу А.В. Савченко, законодавче визначення корупційних злочинів надане не в контексті їх широкого опису з розкриттям специфічних ознак, а шляхом перерахування конкретних статей КК України, де встановлена відповідальність за вчинення таких суспільно небезпечних посягань [1, с. 17].

Але з огляду на наведений вище перелік група корупційних злочинів сформована не на підставі зосередженості їх в межах певного розділу Особливої частини КК України, а саме на основі певних спеціальних ознак.

До цих ознак, які дають змогу відрізнити корупційні злочини від інших видів злочинів, науковці зараховують сферу вчинення, спеціальний суб'єкт, особливі ознаки суб'єктивної та об'єктивної сторони складу злочину [2, с. 5].

Суб'єкт злочину – це центральний елемент складу кримінального злочину, що впливає на

віть з самої семантики слова «суб'єкт» (від лат. "subjectum" – «те, що знаходиться в основі»).

У ч. 1 ст. 18 КК України закріплюється правило, відповідно до якого суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність, а відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Ознаки спеціального суб'єкта злочину виявляють та відображають різноманітні особливості особи, яка вчинила злочин, характеризуючи особистість. Ці властивості підкреслюються законодавцем у конкретних складах. Вони настільки істотні, що їхня наявність з погляду кримінального закону або робить діяння суспільно небезпечним, або різко змінює характер та ступінь суспільної небезпеки [3, с. 82].

Поняття «суб'єкт корупційного злочину» є похідним від поняття «суб'єкт злочину», а з огляду на ч. ч. 1 і 2 ст. 18 КК України та теоретико-методологічні підходи до розуміння структури характеристики суб'єкта злочину до загальних особливостей розглядуваного суб'єкта слід відносити: 1) вік, що допускає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності; 2) осудність особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність; 3) вчинення суспільно небезпечного діяння, котре законодавець у кримінальному законі позначає як корупційне.

Особливістю корупційних злочинів є те, що їх здійснюють спеціальні суб'єкти, визначені у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

Але не можна стверджувати, що ця ознака обов'язкова для усіх корупційних злочинів.

Аналіз нормативних положень Особливої частини Кримінального кодексу України, які встановлюють відповідальність за корупційні злочини, дає змогу з'ясувати, що загальні суб'єкти вчиняють такі злочини, як підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ч. 1, 2 ст. 368-3), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ч. 1, 2 ст. 368-4), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369), зловживання впливом (ч. 1 ст. 369-2). Злочини, вчинені загальним суб'єктом, зараховані до корупційних, оскільки вони спрямовані на порушення законного порядку здійснення службовими особами повноважень у сфері публічних послуг.

З цього приводу зазначається, що корупція як соціальне явище має дві сторони: 1) діяння тих осіб, які реалізують умисел на одержання неправомірної вигоди; 2) діяння тих осіб, які обіцяють,

пропонують або надають неправомірну вигоду [4, с. 16].

Таким чином, коло суб'єктів корупційних діянь другої сторони корупції є більш широким, ніж діянь першої сторони, оскільки включає в себе також фізичних осіб, не наділених службовими повноваженнями та можливостями.

Поняття державних службовців впливає зі ст. 1 Закону «Про державну службу», де сказано, що державна служба в Україні – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження.

Однак вказане законодавче положення не дозволяє чітко і однозначно визначити зміст поняття «державний службовець», що на практиці породжує істотні складнощі щодо визначення цього суб'єкта корупційних правопорушень і чисельні помилки у застосуванні Закону «Про запобігання корупції». Це положення лише надає можливість сформулювати три критерії, за якими до державних службовців можна віднести осіб, які:

1) займають посади в державних органах та їх апараті;

2) професійно займаються діяльністю щодо практичного виконання завдань і функцій держави;

3) одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Водночас Кримінальний кодекс України взагалі не оперує термінами «корупція» та «державний службовець». Кримінальний кодекс України пов'язується із Законом України «Про запобігання корупції» за допомогою категорії «корупційний злочин», а коло корупційних злочинів лише переминається із колом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг.

Поняття «службова особа», яке вживається у КК України, та поняття «державний службовець», яке вживається у Законі України «Про державну службу», за змістом є суміжними поняттями, але до службових осіб належать також і особи, що здійснюють функції представника влади, а також обіймають посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків. Крім цього, статус службової особи зумовлений не тільки постійністю, але й тимчасовістю здійснення відповідних функцій чи виконання обов'язків або надання спеціальних повноважень, якщо вказані функції чи обов'язки покладені на таку особу правомочним органом (правомочною службовою особою).

У Кримінальному кодексі України існує декілька визначень службової особи.

У ч. 3 ст. 18 КК розкривається загальне поняття службових осіб. Ними є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими такі особи наділяються повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Згідно з п. 1 примітки ст. 364 КК службовими особами у статтях 364, 368, 368-2, 369 КК України є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальними повноваженнями здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими такі особи наділяються повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Що стосується злочинів, передбачених ст. 3641 та ч. 3 і 4 ст. 3683 КК України, то їх суб'єктом виступає службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Аналіз законодавства показує, що державні службовці не можуть бути суб'єктами корупційних злочинів у приватній сфері управління, а з огляду на положення Кримінального кодексу України державні службовці не можуть бути віднесені до категорії осіб, які надають публічні послуги. Державні службовці у Кримінальному кодексі України є різновидом службових осіб публічного сектору управління, а ті державні службовці, які із врахуванням виконуваних ними функцій не можуть бути визнані згідно з Кримінальним кодексом

України службовими особами, належать до категорії «працівник державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою».

У зв'язку з цим Д.Г. Михайленко зазначає, що з погляду кримінального права державних службовців як спеціальних суб'єктів злочинів можна розділити на дві групи: 1) державні службовці, які є службовими особами публічної сфери управління (визначаються на підставі поєднання положень Закону України «Про державну службу» та п. 1 примітки до ст. 364 КК); 2) державні службовці, які не є службовими особами (визначаються на підставі поєднання положень Закону України «Про державну службу» та ч. 3 ст. 354 КК у частині опису ознак суб'єкта злочину). Державні службовці, які є службовими особами публічної сфери управління, є спеціальними суб'єктами широкого спектру злочинів, які можуть вчинятися службовими особами публічної сфери управління, а державні службовці другої групи є спеціальними суб'єктами лише такого злочину, як підкуп (ст. 354 КК) [5, с. 197].

Таким чином, з огляду на положення Закону України «Про запобігання корупції» державні службовці є суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, в тому числі й кримінальні, але Кримінальний кодекс України не містить жодної прямої вказівки на державного службовця як спеціального суб'єкта корупційного злочину та не звертає уваги на специфіку підстав кримінальної відповідальності саме державних службовців, що зумовлює необхідність та доцільність подальших розвідок у контексті проблем кримінальної відповідальності державних службовців за корупційні злочини.

Література

1. Савченко А.В. Корупційні злочини в Україні: проблеми кримінально-правового розуміння. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 14–24.
2. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення : навч. посіб. / С.М. Клімова, Т.В. Ковальова, М.О. Тучак. Харків : Магістр, 2012. 260 с.
3. Бараненко Д.В. Спеціальний суб'єкт злочину за новим кримінальним законодавством України. *Права держава*. 2002. № 5. С. 81–87.
4. Актуальні проблеми протидії корупції : монографія / за заг. ред. В.І. Борисова. Харків, 2012. 221 с.
5. Михайленко Д.Г. Підстави кримінальної відповідальності державного службовця за корупційні злочини. *Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі* : матеріали інтернет-конференції, м. Одеса, 27 грудня 2013 р. URL: http://onua.edu.ua/downloads/crime_pravo/internet-conf-27122013.doc.

Анотація

Клименко С. В., Абабіна Л. С. Державні службовці як спеціальні суб'єкти корупційних злочинів. – Стаття.

У статті висвітлюються особливості та проблемні питання кримінальної відповідальності державних службовців як спеціальних суб'єктів корупційних злочинів.

Адаптація державної служби до стандартів Європейського Союзу зумовлює необхідність як переосмислення цілої низки теоретичних положень державної служби, так і вдосконалення її правового регулювання. Водночас доводиться констатувати, що спостерігається низький рівень інституційного розвитку державної служби, недосконалість нормативно-правової бази проходження державної служби, низький рівень підготовки держслужбовців, спеціалізації та підвищення їх кваліфікації.

Оскільки сучасне законодавство про державну службу не відповідає рівню зрілості суспільства, стратегічному курсу держави на впровадження європейських стандартів урядування, не забезпечує стабільності та престижності державної служби, суворого дотримання вимог щодо політичної нейтральності державних службовців, дотримання законодавства щодо запобігання та протидії корупції, то особливого значення набуває потреба у створенні ефективної системи нових підходів до процесів функціонування державної служби.

Проблеми, які виникають в процесі проходження державної служби в Україні, потребують невідкладного вирішення, а демократичні перетворення, що відбуваються в країні, нових підходів до державної служби, її проходження в умовах євроінтеграції та посилення відповідальності за неналежне виконання або перевищення службових обов'язків.

Корупція є негативним явищем, яке перешкоджає функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, порушує принципи верховенства права. Корупційні прояви знищують морально-етичні цінності суспільства, підривають авторитет країни та дискредитують державу на міжнародному рівні.

Отже, у статті розглянуто поняття «службова особа», «державні службовці», «суб'єкти корупційних злочинів», проведено теоретико-правовий аналіз положень кримінального законодавства, які регулюють кримінальну відповідальність державних службовців за вчинення корупційних злочинів.

Аналіз законодавства показує, що державні службовці не можуть бути суб'єктами корупційних злочинів у приватній сфері управління. З огляду на положення КК України державні службовці не можуть бути віднесені до категорії осіб, які надають публічні послуги, що значно звужує коло підстав їх кримінальної відповідальності за корупцію.

Ключові слова: державний службовець, службова особа, спеціальний суб'єкт злочину, класифікація, корупційний злочин.

Summary

Klymenko S. V., Ababina L. S. Civil servants as a special subjects of corruption crimes. – Article.

This article highlights particularities and issues related to characteristic and classification of public servants as specific subjects of corruption crimes.

The adaptation of the civil service to the standards of the European Union necessitates both a rethinking of a number of theoretical provisions of the civil service institute and improvement of its legal regulation. At the same time, it is necessary to state that there is a low level of institutional development of the civil service, imperfection of the legal and legal base of civil service, low level of the system of training of civil servants, specialization and improvement of their qualification.

Considering that the modern civil service legislation does not meet the level of maturity of the society, the strategic course of the state for the implementation of European standards of government, does not ensure the stability and prestige of the civil service, strict compliance with the requirements of political neutrality of civil servants, compliance with the law against the law Of particular importance is the need to create an effective system of new approaches to the processes of civil service functioning.

The problems that arise in the process of civil service in Ukraine need to be addressed urgently, and the democratic changes that are taking place in the country are new approaches to the civil service, its progress in the context of European integration, and increased accountability for improper performance or over-ex officio.

Corruption is a negative phenomenon that impedes the functioning of the state apparatus, restricts the constitutional rights and freedoms of the individual and citizen, violates the principles of the rule of law. Corrupt practices destroy the moral and ethical values of society, undermine the authority of the country and discredit the state at the international level.

Thus, the article deals with the notion of an official and public servants, subjects of corruption crimes, a theoretical and legal analysis of the provisions of the criminal legislation governing the criminal liability of public servants for committing corruption offenses.

The analysis of the legislation shows that civil servants cannot be the subjects of corruption offenses in the private sphere of management, and, based on the provisions of the Criminal Code of Ukraine, civil servants can not be classified as persons providing public services, which significantly narrows the scope of their criminal liability for corruption.

Key words: public servant, official, specific subject of crime, classification, corruption crime.